

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייס שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

כאילו הוא חחריבו

הלכה

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

פרשת מטות מסעי תשפ"א

שנה כ"ג – קובץ ל"ז [תשע"ה]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת מטות מסעי

ביסוד גדר התענית בתשעה באב, פרטיה ודקדוקיה

"תנו רבנן, כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, אסור באכילה ובשתיה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ואגדות" (תענית ל' ע"א).

א

הנה מצינו בשני תחומים שתשעה באב חמור משאר ד' צומות: א. בדיני אבילות שבו. ב. בחומר תעניתו. דהנה רק בת"ב בלבד נאסרו חמשה עינויים משום אבילות ולא בשאר הצומות וכך כתב בתשב"ץ (ח"ב סי' רע"א) "משום דבט' באב איכא מילתא אחריתי דליכא בשאר צומות אפילו איכא שמד, והוא משום חיוב אבילות כגון לא יאכל בשר ולא ישתה יין ושאר מצות הנוהגות באבל, דמשמע שהדינן ההם הם מיוחדין לט' באב בלבד משום אבילות החורבן משום גררא דהנהו דיני תנא לכולהו גבי ט' באב". והתשב"ץ הבליע בדבריו יישוב למה שיש לתמוה במה דמבואר בתענית שם שת"ב אסור באכילה ושתיה משום אבילות והלא אבל אינו מצווה לצום. אלא דמשום אבילות אסור באכילת בשר ושתית היין, ודו"ק. (ובביאור דבריו כבר נתבאר במנחת אשר מועדים ח"ב סימן ל"ו דאף דכל ד' תעניות ענינם אבילות על החורבן מ"מ לא נהיגי דיני אבילות אלא בת"ב בלבד).

ומאידך מצינו בדברי השו"ע דעשו דין התענית בת"ב כמצות התענית דיוה"כ, וז"ל "ת"ב לילו כיומו לכל דבר ואין אוכלים מבע"י ובין השמשות שלו אסור כיום הכפורים" (סי' תקנ"ג ס"ב). ועוד מצינו (סי' תקנ"ד ס"ה) דעוברות ומינקות מתענות ומשלימות בת"ב כשם שמתענות ומשלימות ביוה"כ. ומקור הדברים בפסחים נ"ד ע"ב.

הרי דב' פנים הם בחומר תענית זו מיתר תעניות: א. מדין אבילות שנתחדש בה. ב. משום שגזרו דיני התענית כמצות העינוי דיום הכפורים.

והנה שמתני אל לבי דקדוק גדול מדברי רבותינו הראשונים דמיסוד תקנת הנביאים אין בין צום החמישי לשאר צומות ודין אחד לכולם. כך כתבו התוס' (מגילה ה' ע"ב

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

ד"ה (ובקש) וז"ל "קשה היכי סלקא דעתך דהאי תנא דרבי היה רוצה לעקור ט' באב לגמרי, והא אמרינן (תענית ל' ע"ב) כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בנחמה של ירושלים, ועוד דהא אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אא"כ גדול הימנו בחכמה ובמניין. ויש לומר דלא רצה לעוקרו אלא מחומרא שיש בו יותר משאר תענית, ודורות ראשונים לא גזרו אלא רק שיהא יום תענית ולא יותר". ומאידך הרמב"ן בתורת האדם (עמ' רמ"ג הוצאת מה"ק) כתב והביאו הבית יוסף בסימן תק"נ, דמיסוד תקנת הנביאים נאסרו בכל הד' תעניות כל חמשת העינויים, אלא דבימי בית שני שחזרה שכינה למקומה ושב ישראל לאדמתן חזרו והקלו בג' הצומות לאוסרן באכילה ושתיה בלבד.

חזינן מדבריהם דמעיקר תקנת הנביאים אין לחלק בין תענית לתענית ודין אחד להם, אלא דפליגי ביסוד תקנתם לחומרא או לקולא. פירוש, אם באו חכמים שאחריהם להחמיר על תקנת נביאים או להקל עליה.

ולכאורה נפקא לן הלכתא מדבריהם, דאם נחלש המתענה בתענית, ומשער בנפשו דאם ירחץ גופו בצונן יוטב לו ולא יזדקק למאכל ומשתה אם התירו לו רחיצה זו אם לאו, דלשיטת התוס' דמדברי נביאים לא אסרו אלא אכילה ושתיה בלבד, אף דמדברי סופרים נאסר אף בכל חמשת העינויים מ"מ דברי נביאים חמירי טפי, א"כ עדיף טפי שירחץ בצונן ואל ישתה. אך לשיטת הרמב"ן דכל חמשת העינויים מתקנת נביאים נאסרו, מסתברא דליכא נ"מ ואשר ירצה יעשה. (ובמקום אחר הארכתי עוד אם חצי שיעור דשתיה חמיר טפי משיעור שלם דרחיצה אם לאו, ואכמ"ל).

אמנם באמת נראה פשוט גם בשיטת הרמב"ן דאיסור אכילה ושתיה חמיר טפי וכדחזינן דלא חזרו והקילו אלא בשאר עינויים בלבד, ועוד דהרי אף ביוה"כ חמור אכילה ושתיה די"א דשאר עינויים אינם אלא מדרבנן, ולכו"ע אין בהם כרת. מ"מ נראה דכיון דחומרא בעלמא הוא ואין בו נ"מ להלכתא לגבי תשעה באב, וכל חמשת העינויים מתקנת נביאים הם בתשעה באב וליכא נ"מ ביניהם, נראה דלא אמרו בזה הקל הקל תחילה ומה שירצה יעשה, וצ"ע.

ויש לדון עוד בשאלה זו אם רחיצה זו מוגדרת כרחיצת תענוג או שמא אין זה אלא כמי שיש לו חטטין בראשו ואין בזה איסור כלל. ועוד יש להאריך אם יש בכלל דין הקל הקל באיסורים דרבנן. ויש עוד לדון דהרי אף אם יתרחץ שמא צריך יהיה גם לשתות

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

ולמה יעבור על שני איסורים, ולא כתבתי כאן אלא כדי לחדד את הדברים מה שיש בין דברי התוס' לדברי הרמב"ן ואכמ"ל.

ב

צום ליל תשעה באב

חידוש עצום כתב בספר נזירות שמשון סימן תקנ"ד דאדם שמצד מצב בריאותו אינו יכול לצום מעל"ע, יאכל בליל ת"ב כדי שיוכל להתענות ביומו דתענית דיממא חמורה מתענית דלילה, עי"ש.

ולא ידעתי מנא ליה דעיקר התענית הוא תענית היום והלילה טפילה ליום. ולכאורה יש לזה ראיה מהא דחזינן דבשאר הצומות מתענין רק מעלות השחר עד צאת הכוכבים, אך באמת תמוהין הדברים דמה ענין זה אצל זה, דאף דבשאר הצומות לא גזרו על הלילות, בתשעה באב דלילו כיומו כיוה"כ (לשון השו"ע סימן תקנ"ג ס"ב ומקורו בפסחים כנ"ל) מהי"ת לחלק בין יום ללילה. (ומה שדייק מלשון הרמב"ם פ"ג מהל' תעניות הוא דיוק קלוש כמובן למעיין).

ונראה לכאורה לפי דברי התו"י במגילה ה' ע"ב דמעיקר תקנת הנביאים דין ת"ב כדין כל יתר ד' הצומות ובכולם לא תיקנו אלא תענית בלבד וכלישנא דקרא צום הרביעי צום החמישי וכו' ורק לאחר חורבן בית שני החמירו יותר בת"ב מבשאר הצומות ואסרו בו כל חמשת העינויים. לכאורה מסתבר לפי"ז דגם לענין לילו כיומו מעיקרא דמילתא אין בין ת"ב לשער הצומות ובכולם לא תיקנו הנביאים אלא לצום ביום וכשם שהחמירו בת"ב לענין חמישה עינויים לאחר חורבן בית שני, כך החמירו בו לאסור לילו כיומו. ולפי"ז אכן חמור יומו של ת"ב דהוי דברי קבלה מלילו דהוי דברי סופרים בלבד, ויש מקום לדברי הנזירות שמשון.

ולשיטת הרמב"ן כל ארבעת הצומות נאסרו בחמשת עינויים ובכולם התחילו מבעוד יום בימי הנביאים ודין אחד היה לכולם, אלא דבזמן בית שני הקילו בשאר הצומות והתירו בהם את הלילות ואת חמשת העינויים. ודבריו הובאו בר"ן ובבית יוסף בסימן תק"נ עי"ש. ולהדיא כתב כן גם לגבי דין לילו כיומו דמעיקרא היו כל ארבעת הצומות אסורים באכילה גם בלילה, אלא ששוב התירו את הלילות בזמן בית שני, ולשיטתו אין נפ"מ בין ליל ויום ת"ב כפי שביארתי לעיל.

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

ועוד חידוש יש בדברי הנזירות שמשון דאף אם אכן נניח דהלילה קל מן היום, עדיין יש לדון דכל עוד בידו לצום חייב הוא לעשות כן, ולא נתיר את האיסור מחשש עתידי, דכאשר יתעורר צורך בהיתר לאכול ביום המחרת יעשה כן בהיתר ולמה יאכל באיסור בליל ת"ב.

וכיוצא בדבר נחלקו האחרונים במי שקשה לו לצום בצום גדליהו וביוה"כ, באשל אברהם סימן תר"ב פסק דחייב להתענות בצום גדליהו ואם שוב יסתכן ביוה"כ יאכל בהיתר ודיה לצרה בשעתה, אך באהל משה סימן ט"ז כתב דיש להתיר לו לאכול בצ"ג כדי שיוכל לצום ביוה"כ, ועיין בזה בשדה חמד מערכת יוה"כ סימן א' אות י'.

אמנם יש לדון דאף האשל אברהם יודה בני"ד כיון דשני הצדדים צום אחד הם דהיינו ת"ב, מסתבר טפי להקל בליל ת"ב הקל כדי לאפשר תענית יום ת"ב. וכעין זה אמרו במנחות דף מ"ח ע"א עמוד וחטא בשבת כדי שתזכה בשבת אמרינן, עמוד וחטא בשבת כדי שתזכה בחול לא אמרינן, עיין שם היטב ודו"ק.

ובמקום אחר דנתי בחתן וכלה שתענית ציבור נופל תוך שבעת ימי המשתה וקשה להם להתענות יומיים בזמן קצר, האם ראוי להקל בתענית של יום החופה שאינו אלא מנהג אשכנז (והובא ברמ"א או"ח סימן תקע"ג ואהע"ז סימן ס"א) כדי שיוכלו לצום ב"ז בתמוז וכדו', או שמא נאמר דיה לצרה בשעתה כנ"ל.

ועוד מצינו שנחלקו האחרונים במי שנאסר בבית האסורים ונתנו לו יום חופשי, האם יצא בשבת הראשונה כדי להתפלל בציבור ולשמוע קריאת התורה או שמא ימתין עד שבת זכור או לר"ה כדי לשמוע תק"ש וכדו', ונחלקו בזה הרדב"ז והחכם צבי והביא דבריהם בבאר היטב בסימן צ' ס"ק י"א עי"ש.

ויש לחלק בין הדברים כמובן לכל מעיין ואכמ"ל.

ג

חמשת עינויים בת"ב

יש לעיין בשורש איסור חמשת העינויים בת"ב אם מדיני אבילות הוא או משום דעשאוהו כיוהכ"פ. דהנה בדיני תורה לא מצינו זה האיסור אלא בהלכות אבילות ובדיני יום הכפורים. ויש מרבותינו האחרונים שכתבו (מנחת חינוך מצוה שי"ג, ח"י הגרי"ז ריש

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

הל' תעניות) דשני דינים יש באיסור הרחיצה בת"ב, האחד מצד אבילות, והאחר מדין חומר ת"ב שעשאוהו כיום הכפורים. וכתבו להוכיח כן מהא דלא נאסר האבל בהושטת אצבעו במים משא"כ בת"ב דאסור אפילו להושיט אצבעו במים (תקנ"ד ס"ז), והא קי"ל בכ"מ דאבילות דיחיד חמירא מאבילות דרבים, ע"כ דב' דינים הם, איסור הרחיצה שהוא מדין אבילות, אך חומר איסור הושטת אצבעו במים משום דהוי כיום הכפורים לכל דיניו.

ולפי דבריהם נפקא לן הלכתא רבתא, דהנה נחלקו הפוסקים (סימן תקנ"ד ס"ט) בדין ת"ב שחל בשבת ונדחה לאחר השבת אם יש לנהוג בשבת זו דיני אבילות בצנעא, דעת המחבר דעצם הת"ב הלא נדחה הוא וכמי שקבעוהו מעיקרא לעשירי באב, וא"כ ליכא חיובא לנהוג אבילות שבצנעא. ולשיטת הרמ"א לא עקרו האי יומא מעיקרא אלא דדיני התענית והלכות האבילות נדחין לאחר השבת, ולכך אף בשבת יש אבילות בצנעא וכן נוהגין. ומעתה למאי דקי"ל לאסור דברים שבצנעא בשבת זו יל"ע אי שרי לרחוץ גופו בשבת זו (באופן המותר בשבת, ופשוט). ולכאורה אי נימא דלא נאסרו חמשת העינים אלא לחומרת התענית א"כ כשנדחת התענית נדחין גם יתר דיניה, אך אי נימא דאיסור הרחיצה אף מטעם אבילות הוא אפשר דדיני אבילות בצנעא נוהגין בשבת אף שנדחה התענית. ואם כנים הדברים דאיסור הושטת אצבע למים ורחיצה בכל שהוא מטעם דדמי ליוהכ"פ הוא, א"כ בשבת זו יש להתיר רחיצת פניו ידיו ורגליו בצנעא.

אך באמת נראה דאף לשיטת הרמ"א אין להחמיר בזה אלא בתשמיש שכל עיקר ענינו דברים שבצנעא ולא ברחיצה, ודו"ק בזה.

אמנם בעצם שאלתנו כבר נגעו בה ראשונים, הנה בריטב"א (תענית י"ג ע"ב) תמה מאי טעמא תיקנו חכמים לאסור אף הושטת אצבעו במים בת"ב מה שאינו באבל, ותיירץ דלא החמירו באבל כולי האי לפי שז' ימים הם וצער גדול הוא והוי כגזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, משא"כ בתשעה באב דחד יומא הוא ראוי לחומר אבילות להחמיר אף בזאת, ועוד דבאבילות דכל ישראל החמירו טפי. חזינן איפוא, דאף לחומר הקושיא לא נטה לחדש שני דינים וכחידוש האחרונים הנ"ל.

אך לכאורה כבר נמצא בית אב לדבריהם ממש"כ הרמב"ם בפיה"מ (שלהי תענית) וז"ל "וממה שאתה חייב לדעת, כי כל המצות הנהוגות באבל נוהגות בט' באב ועוד

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

יתבארו הלכות אבל במקומן, ודין תעניתו כדין תענית צום כיפור, רוצה לומר שאסור ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ומוסיפין מחול על הקודש ועשיית מלאכה בו מגונה מאד", עכ"ל. ומשמע לכאורה מלשונו דחמשת העינויים נאסרו אף משום חומר דין תשעה באב שעשאוהו כיוהכ"פ, ועיין עוד תענית (ל' ע"ב) כל האוכל ושותה בט"ב כאוכל ושותה כיוהכ"פ.

אמנם מכיון שרחוק מאוד בעיני לומר שיש בזה שני דינים, באמת אין הכרח לדרך זו מדברי הרמב"ם, וזאת מתרי ותלת טעמי: א. אי בדידי תליא הו"א דיש שיבוש בהעתקת ותרגום דברי הרמב"ם וצ"ל כך. "כי כל המצוות... ועוד יתבארו הלכות אלה במקומן, רצה לומר שאסור ברציחה... ודין תעניתו כדין תענית צום כיפור ומוסיפין מחול על הקודש". ולפי"ז אתי שפיר דבר דבור על מקומו ואופנו. ב. אך לפי גירסא דידן נראה פשוט דהרמב"ם מניח שני הנחות הא דכל הנוהג באבל נוהג בת"ב, והא דתענית ת"ב דינו כיוהכ"פ, ושוב מפרש הוא את ההלכות היוצאות משתי הנחות אלה. חמשת העינויים שהם משום דין אבילות ותוספת שהיא משום דין יוהכ"פ, ודו"ק בכ"ז.

ג. אך בעיקר נראה, דהנה באמת מצינו כבר בדברי חז"ל מקור לשני יסודות אלה, דמחד גיסא מבואר להדיא בסוף תענית דחמשה עינויים בת"ב משום אבילות הם ומאידך אמרו בפסחים לא יושיט אצבעו במים כיוהכ"פ, וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מתעניות ה"י, והגרי"ז הוכיח מזה דיש בזה שני דינים כנ"ל.

ויותר נראה דשורש הדין וטעמו משום אבילות, אך דיני ת"ב כדין יוהכ"פ לחומרתן, וכשם שיוהכ"פ אסור באכילה ובשתיה ואסור אף להושיט אצבעו במים כן גם בת"ב. ולא יפלא לפי"ז דהרמב"ם גם בפיה"מ הרכיב שני היסודות וכתב בחדא מחתא כל המצוות הנוהגות באבל וכו' ודין תעניתו כדין צום כיפור והיינו דאסור ברחיצה וכו', ודו"ק בזה כי נכון ופשוט הוא.

והנה יש לעיין לשתי הדרכים ממה שמצינו בתעניות שתיקנו חכמים על עצירת הגשמים ועל צרות הכלל דנאסרו אף בחמשת העינויים כדאיתא ברמב"ם (הל' תענית פ"ג ה"ד) ואפ"ה תנינן דרחיצת פניו ידיו ורגליו מותרת (עיין סימן תקע"ה ס"ג), דלשיטת המנ"ח והגרי"ז באבילות הוא דלא אסרו הושטת אצבעו למים משא"כ בתעניות שאסרו בהם רחיצה וא"כ יקשה מהני צומות. וגם לשיטת הריטב"א קשה דהא איירי בתענית דיום אחד ולמה הקילו בו. וצ"ל דכיון דגזרו להתענות כסדר בה"ב

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

לא רצו להחמיר על רחיצת כלשהו בצונן, ועוד דשמא לא החמירו לשיטת הריטב"א אלא באבילות דכל ישראל ביום אחד, וצ"ע.

עוד יש להעיר, דהא יש מרבותינו הראשונים שנקטו דאבילות יום ראשון לבד דאורייתא היא, ולסברת הריטב"א הו"ל לגזור חומרי אבילות לכה"פ ביום הראשון דהוא דאורייתא. וצ"ל אף בזה דלא חילקו חכמים בין ימי האבילות והשוו מדותיהן, ומ"מ דברי האחרונים הנ"ל חידוש הן ויש לעיין בהם טובא.

ד

בדין חולה בת"ב

יש לעיין עוד במה שדימו צום דתשעה באב לצום יוהכ"פ, אם גם לגבי עצם גדר הצום דומין ושוין הן. דהנה ביום הכפורים מצינו דחולה שיש בו סכנה דהותר לו לאכול לא יאכל אלא פחות פחות מכשיעור, ועוד נתבאר ברשב"א (קידושין דף כ"א ע"ב ד"ה רב) דאחר שנחה דעתו והוטב לבו אסור לו לשוב ולאכול, ואי עבר ואכל חייב כרת, ויש להתבונן בהלכות אלו לגבי תשעה באב.

הנה כתב המחבר (סי' תקנ"ד ס"ו) "חיה כל ל' יום וכן חולה שהוא צריך לאכול א"צ אומד אלא מאכילין אותו מיד דבמקום חולי לא גזרו רבנן" ובמשנ"ב ס"ק י"ב פירש בכונתו דא"צ אומד היינו לאומדו אי יסתכן בתעניתו אם לאו, ואף בחולה שאין בו סכנה לא גזרו בו חכמים. והנה מזה שכתב "חולה שהוא צריך לאכול" משמע לכאורה דחולה שאינו מוכרח לאכול משום חוליו, וכחולים רבים בזמנינו הנוטלים תרופות דרך קבע ואינם רתוקים למיטת חוליים חייב להתענות, אלא שיטול הסם לרפואתו ושוב מתהלך הוא כיתר האדם, ולא הותרה התענית אלא בחולים הצריכים לאכול מחמת חוליים וכך נראה פשוט.

ויש שדייקו מלשון השו"ע (עיין חידושי הגר"ח אות מ"ה, ערוך השלחן שם) דבמקום חולי לא גזרו רבנן גזירת התענית וכמי שהותרה אצל חולה דמי, ואינו חייב להחמיר ולאכול פחות מכשיעור וכל כיו"ב. ומאידך כתב המשנ"ב (ביה"ל שם) משמיה דהפתחי עולם דבמקום שאין המחלה של חלער"א חזקה, יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס וכן בשתיה. אכן, באמת נראה טפי דלאו הכי הלכתא, ובת"ב אין דין פחות מכשיעור, חדא מדלא הביאוהו המחבר והרמ"א הכא ולא טרחו להשמיענו כפי שנכתב

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

(בסי' תרי"ח סעיף ז'-ח') בדיני החולה ביום הכפורים וכמ"ש החזו"א (שביעית סי' ז') "היה הדבר שגור בפי כל הראשונים... והיו הדברים לראשית חובתם לפרשם ולהוכיח הראיות על זה, ושתיקתם כפירושם שהדבר כפשוטו וזו בלבי ההכרעה היתרה מכל הראיות". וכע"ז כתב הבית מאיר בתשובתו בבינת אדם שער הקבוע סימן ז'. ועוד נראה פשוט דאין דברי פתחי עולם אמורים כלפי החולים בחוליריה דפיקוח נפש גמור הוא, ולא כיון אלא להבריאים שבאותו מקום דאף הם יש להם לאכול ולפקח נפשם בכדי שלא יחלו, ולפי שבריאם הם לא שייך למימור גביהו דבמקום חולי לא גזרו רבנן להכי נתחייבו לאכול פחות פחות מכשיעור. ואף דסיים המשנ"ב שם וכתב "כך יש להורות לשואל בתשעה באב שבזה לא נעקר התענית לגמרי ורחמנא לבא בעי" מ"מ נראה פשוט דאין הדברים אמורים כפסק הלכה אלא כדרך הראוי לקיים מצות חכמים דכן נכון להורות לכתחלה דבהכי לא נעקר התענית לגמרי, ואף דמעיקרא דדינא הותר לזה שלא להתענות מ"מ רחמנא לבא בעי ויר"ש יש לו לחוש ולא יאכל כי אם פחות מכשיעור, כנלע"ד פשוט ומוכרח מלשונו הזהב דנקט "כן ראוי להורות", דלאו היינו עיקרא דדינא אלא להבא לצאת יד"ש. ומה"ט סיים וכתב "ורחמנא לבא בעי", ואף הוא לא כתבו אלא כהערה וציון בסוגריים, ודו"ק בזה.

ועיין בספר שמירת שבת כהלכתה (פל"ט הערה קט"ו) שהביא משמיה דמורן הגרש"ז אורבך לחדש דשמא ענין אכילת פחות פחות מכשיעור משום מצות עשה דעינוי הוא, דאף דחצי שיעור אסור מן התורה מ"מ כל שלא אכל כשיעור לא ביטל למצות העינוי, והנה אם כנים הדברים אין טעם זה הענין אלא ביום הכפורים בלבד ולא בת"ב דלא נצטוינו בו במ"ע דעינוי נפש. ועיין בחלק המילואים שהביא הגרש"ז את דברי הנצי"ב במרומי שדה יומא דף ע"ג ע"א דנקיט דלמ"ד חצי שיעור אסור מן התורה ביטל בזה אף את מצות העינוי, עי"ש שעמד בצ"ע.

ואכתי זאת לא נדע, אם החולה שאכל כדרכו להשבת נפשו והוטב לו אם יש לו להמשיך ולהתענות מעתה, או"ד נפקע מהמשך הצום והפסיד תעניתו ומעתה אינו חייב לשוב ולהתענות. ובתשובות חת"ס (או"ח סי' קנ"ז) כתב להאריך בדין החולה בת"ב אם יוכל לעלות לתורה בקריאת המנחה (דהא כתב המחבר סי' תקס"ו ס"ו "יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית ציבור מי שלא התענה") ועי"ש שהביא כמה צדדין להתיר, חדא משום דמקור זה הדין מתשובות מהרי"ק (שורש ט') הוא, והתם לא איירי אלא בתענית בה"ב, וענין תענית בה"ב אינה ביום מיוחד ומסוים דווקא אלא דתוך כללות ימי השנה המתענה קיים מצות חכמים ואשר אינו מתענה הנה הוא

ביסוד גדר התענית בתשעה באב

אצלו כשאר ימי החולין, אך ת"ב שאני, שאף מי שמחמת חוליו אינו מתענה מ"מ יום חורבן הבית הוא והוקבע כיומא דתעניתא, להכי אף האוכל לרפואתו לא הפסיד וחייב בקריאתו של יום. עוד כתב להתיר מטעם דאף מי שהזקק לפקח נפשו ולאכול כצורכו מ"מ אסור הוא ביתר ארבעת העינויים שתיקנו חכמים, ולפי ששיך הוא בכלל התענית לא הפסיד ויכול לעלות לתורה.

ובאופן שלישי כתב לחדש, דאין דברי המחבר אמורים אלא בשאר תעניות דמי שאינו מתענה בהם אזלא תעניתו לגמרי, אולם בת"ב מצות החולה שימעט מאכילתו כל מאי דאפשר ועדיין מצווה הוא להתענות ולהכי לא יצא עדיין מכלל המתענין. ועיין במהר"ם שיק (או"ח סי' רפ"ט) שהחזיק ידי רבו בזה ופסק דחולה הצריך לאכול בתשעה באב אין לו לאכול אלא כדי צורכו בלבד.

ומדבריהם נפקא לן דאף האוכל בת"ב לפקח נפשו הגם דמעיקרא דדינא אינו מחויב באכילת פחות פחות מכשיעור, מ"מ משסיים אכילתו והוטב לו חייב להמשיך ולהשלים התענית כדיניה. נמצא א"כ דבהא דמספק"ל אי דין ת"ב כדין יום הכפורים לאו דינא חדא הוא ויש לחלק בין דין אכילת פחות מכשיעור שאין חיובו כיוהכ"פ (אלא למצוה בעלמא וכמש"כ לעיל) לדין חובת השלמת התענית דמחלוקת האחרונים היא, ולהחת"ס דינו בזה כיום הכפורים וחייב להשלים תעניתו.

כאילו הוא החרִיבו

כאילו הוא החרִיבו

**"צום הרביעי וצום החמישי צום השביעי וצום העשירי
יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת
והשלום אהבו" (זכריה ח' י"ט).**

הנה יש לתמוה על פסוק זה, הלא תחילתו תפילה, תקוה, והבטחה על
עתיד זוהר שבו ימי הצום והאבל יהיו לימי שמחה ואורה, ומה ענין רישא
לסיפא, שבו דברי מוסר ותוכחה "האמת והשלום אהבו?"

וראיתי ברד"ק ובמצודות שאכן פירשו שהבטחה זו תקוים בתנאי
שהאמת והשלום אהבו, וצריך ביאור בכונת הדברים.

הנה אמרו חז"ל:

**"כל דור שאינו נבנה בימיו מעלין עליו כאילו הוא
החרִיבו" (ירושלמי יומא ה' ע"א).**

דבריהם ז"ל נוקבים עד עומקא דתהומא רבא וכחרב הם המתהפכת
מעל ראשנו.

מעלין עליו כאילו הוא החרִיבו! הלא אילו היינו ראויים להשראת
השכינה היינו זוכים בו ברגע לבית המקדש של אש שירד מן השמים
(רש"י ותוס' ר"ה ל', סוכה מ"א, ושבועות ט"ו) ואם לא זכינו אין זה אלא
משום שלא נמצינו ראויים לכך, ומשום כך הרי זה כאילו אנחנו החרבנו
את בית המקדש בזמנינו.

בימים קשים אלה על כל אחד ואחד לצייר בדמיונו ולראות בעיני רוחו
את הלהבות האוכלות בקורות הבית ואת פרחי הכהונה זורקים את
מפתחות ההיכל לשמים ונופלים לתוך להבות אש.

ודבר זה מטיל אחריות כבדה על כל דור, על כל ציבור, ועל כל יחיד,
לפשפש במעשיו, להטיב דרכיו ומעלליו ולעשות מה שבידו כדי שמהרה
יבנה בית המקדש.

כאילו הוא החריבו

ובעיקר צריך לחזק ולהתחזק באותם הענינים שהביאו לחורבן הבית בראשונה ובשניה, כי הן הם הסיבות המונעות את בנינו בכל דור ודור. ומשו"כ עלינו להתבונן, מה חרי האף הגדול הזה ומה גרם לחורבן בראשונה ובשניה, ונחזה אנן.

ב

והנה אמרו חז"ל (נדריים פ"א ע"א) "על מה אבדה הארץ, דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולמלאכי השרת ולא פירשוהו" עד שפירשה הקב"ה בעצמו "על עזבם את תורת של לא בירכו בתורה תחילה" והר"ן כבר כתב שם דפשוט של לא משום ביטול מצות ברכת התורה בלבד חרב הבית אלא משום "של לא היתה התורה חשובה בעיניהם" ולא עסקו בה לשמה, לא די בכך שאנו עוסקים בתורה אלא צריך שתהיה התורה חשובה בעינינו, שנבין ונדע, "כי היא חייכם ואורך ימיכם", שנדע ונבין ש"תלמיד שגלה לערי מקלט מגלין רבו עמו שנאמר ונס אל אחת הערים האלה וחי, עשה לו כדי שיחיה", ולשונו הזהב של הרמב"ם צריכה להיות שגורה בפיו וחקוקה על לוח לבנו "חיי בעלי החכמה ומבקשיה ללא תלמוד כמיתה חשובין" (רמב"ם פ"ז מהלכות רוצח הלכה א'), אין אנו ראויים להשראת השכינה עד שנשמח בדברי תורה ונשתעשע בהם ונדע כי הם חיינו ואורך ימינו.

וכבר כתב בדגל מחנה אפרים (פרשת בשלח) בשם זקינו ומורו הבעש"ט שבזמן החורבן לא בירכו את ברכת "והערב נא" וכתב שזה דבר פלא, ולכאורה אכן פלא הוא, הלא הברכה האחרונה, אשר בחר בנו היא המעולה שבברכות (ברכות ט"ו ע"א) הראשונה היא ברכת המצוה "אשר קדשנו במצותיו", והערב נא היא הקטנה שבברכות התורה ואינה אלא סמוכה לחבירתה, מדוע אפוא חידש הבעש"ט דרך משום חסרון ברכה זו חרב הבית וגלו ישראל מעל אדמתו.

והנראה בזה, דרך אם נזכה שתהיה התורה חשובה בעינינו, רק אם נשמח ונשתעשע במתיקות עריבותה, רק אז נוכל להבטיח שגם בנינו אחרינו יצעדו בגאון בדרך התורה ובתלמודה, ולא בכדי הסמיכו חז"ל

כאילו הוא החריבו

"והערב נא... ונהיה אנחנו וצאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה" כי רק כאשר בנינו יראו בבית את מתיקות התורה, עריבותה ושמחתה ירצו גם הם לצעוד בעקבותינו בדרך התורה. וכן כתוב בשירת האזינו "וענתה בי השירה הזאת... כי לא תשכח מפי זרעו" (דברים ל"א כ"א) רק אם התורה תהיה שירה בפינו ונשיר את זמרתה בשקיקה ובצמאון יובטח "כי לא תשכח מפי זרעו".

ולכן אמר הבעש"ט זי"ע כי רק משום שחדלו לומר והערב נא אבדה הארץ, חרב הבית, וגלו ישראל מעל אדמתם.

ובדבר זה עלינו להתחזק, להרבות בשמחת התורה, בשירה ובזמרה, בצמאון ובשקיקה כדי להשרות השכינה בישראל.

ג

והבית השני חרב בעון שנאת חנם (כמבואר ביומא ט' ע"ב), ובירושלמי (יומא ד' ע"א) איתא שהיו אוהבים את הממון ושונאים זה את זה. כי אהבת בצע כסף היא המביאה עלינו קנאת איש מרעהו ושנאת חנם, ורק כאשר נתקן חטא זה של שנאת חנם, ונרבה שלום בין איש לרעהו באהבה ובאחוה יבנה הבית במהרה.

ובפרשת בחוקתי כתב רש"י (ויקרא כ"ו ו'):

"ונתתי שלום בארץ, שמא תאמר הרי מאכל הרי משתה...אם אין שלום אין כלום...תלמוד לומר אחר כל זאת ונתתי שלום בארץ, מכאן שהשלום שקול כנגד הכל, וכן הוא אומר 'עושה שלום ובורא את הכל'".

ונראה בזה כונת חז"ל (עוקצין פ"ג מ"ב) "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום" דרך ע"י השלום יש קיום ותוחלת במאכל ומשתה ובכל השפע והטוב, וככלי שמחזיק מה שבתוכו שלא ילך לאיבוד, כך השלום בישראל "כלי מחזיק ברכה" היא.

הקב"ה משפיע עלינו בחסדיו המרובים שפע אלקי, ברכות שמים מעל

כאילו הוא החריבו

ברחניות ובגשמיות אך אם אין בידינו כלי מחזיק ברכה לא נשאר בידינו מאומה. משל לאדם שמוזגים לו יין המשומר ושמן אפרסמון, אך אם הכלים שבידו סדוקים ושבורים, קנקנים דולפים, לא ישאר מאומה בידו. ולא מצא הקב"ה לישראל כלי מחזיק ברכה אלא השלום.

ראה נא את דברי הרמב"ם בסוף הלכות חנוכה (פ"ד הי"ד) "היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקידוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום". והדברים מבהילים, כל התורה לא ניתנה אלא לעשות שלום בעולם!

וזה שאמר הנביא (זכריה ח' י"ט) "והאמת והשלום אהבו" אמת – היא תורת אמת, כאשר תורת אמת תאהבו ובכך תתקנו את חורבן הבית הראשון, והשלום אהבו, ובכך תתקנו את חורבן הבית השני, אז ורק אז תזכו שצום הרביעי וצום החמישי, צום השביעי וצום העשירי יהיו לבית ישראל לששון ולשמחה ולמועדים טובים בב"א.

(ונראה עוד בזה עפ"י הפטרת חזון שבו מוכיח הנביא ישעיהו את בני ישראל על העול והרשע, על העדר המשפט ועל חסרון הצדקה, ובסיום הפרק "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". וכנגד שני אלה דורש הנביא זכריהו והאמת (משפט) והשלום (צדקה) אהבו, ודו"ק).

ד

ובהיותנו עוסקים בעון שנאת חנם, גנותה ועונשה הקשה, חשיבות יתירה יש בהעמקה בדברי רבינו הנצי"ב בהקדמה לספרו הגדול העמק דבר לספר בראשית. ומשום חשיבות הדברים הנני מעתיק לשונו:

"דשבח ישר הוא נאמר להצדיק את הקב"ה בחורבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל, ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכת עולמים, ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זה את זה חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס, ובאו ע"י זה

כאילו הוא החריבו

לידי שפיכת דמים בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית, וע"ז היה צדוק הדין, שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לשם שמים דזהב גורם חורבן הבריאה והריסות ישוב הארץ".

וכמה נוקבים הדברים, וכמה הם שייכים לנו וכאילו היום נכתבו.

שנאת חנם שהחריבה את בית מקדשנו לא בין עמי ארצות היתה ולא בין רשעים פורקי עול מלכות שמים, אלא בין צדיקים חסידים ועמלי תורה. כל אחד מצדיקים אלה בטוח היה שרק דרכו והשקפתו היא לבדה ראויה לעלות על שלחן מלכים, ושל זולתו פסולה ומחשבת פיגול היא, מינות ואפקורסות.

"שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו!"

אפשר שצדיקים הם במצוות שבין אדם למקום חסידים ובעלי תורה, אך אין הקב"ה אוהבם, ובגלל צדיקים כאלו חרב בית המקדש.

כי אף שפשוט הדבר שאף בין צדיקים וחסידים תהיינה חילוקי דעות ביסודות ההשקפה, ומעולם היו חילוקי דעות כאלה בין גדולי ישראל ועדותיהם, אך מכאן ועד לשנאה רחוקה הדרך.

שהרי מדת הענוה מחייבת להבין ולהאמין שגם החולקים על דעתנו צדיקים כמונו, ואפשר שהם אף גדולים ממנו בצדקותם וקדושתם, ואף לשיטתם ודעתם יש מקום תחת השמש, שמשה של תורה.

עלינו לרחק שנאה זו ולהשניאה על כל מי שחרד את דבר ה' ועל כל מי שיראת ה' ואהבתו שוכנת בלבו.

זכותו של כל צדיק ות"ח לעמוד על דעתו ואף להלחם על דעתו, אך אין לו זכות לשנוא ולהשניא, ושנאה זו חורבן עולם היא, חורבנו של עולם התורה והיהדות, והיא שהחריבה את בתינו ושרפה את היכלנו ועדיין מרקדת בינינו.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

